

One Little Goat, Many Great Lessons: חד גדיא, חד גדיא

פסח, תשע"ט

חד גדיא, חד גדיא, דזבין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא הקדוש ברוך הוא, ושחט למלאך המות, ושחט לשוחט, ושחט לתורא, ושחט למיא, דכבא לנורא, דשורף לחוטררא, דהכה לכלבא, דנשף לשונרא, דאכלא לגדיא, דזבין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

(1) אוצר מפרשי ההגדה – עמ' 380, הערה 1 [מכון ירושלים, שנת תשס"ח]

פיוט זה לא נודע מחברו. אולם במרבה לספר הובא כי מצאו זה הפיוט ואחד מי יודע גנוז וכתוב על קלף בבית המדרש של הרוקח בגרמייזא [ר' אלעזר מגרמייזא, 1160-1240], וקבעו אותם לדורות לזמר בליל פסח.

(2) רבי שמעון בן צמח דוראן¹ [רשב"ץ; 1361–1444]

חד גדיא - מחבר זה כתב השיר בדרך חידה במשל נסתר ונפלא כדי שהבאים אחריו ישתוממו על זה וכל אחד יתן אל ליבו להתבונן בה ולפתור החידה ועל כן כל אחד יפרש את שיחתו כיד ה' הטובה עליו ועל ידי זה ירבו לספר ביציאת מצרים כי על פי רוב כל אחד ירצה לפתור את החידה.

(3) הלקח והלבוב – הגדה של פסח, עמ' ריב-ריג (ר' אברהם הלוי שאר שליט"א)

<p>ח"ו על איסור הרהור הלב, ולמה את זה כן מבינים. רק שזה סימן שהכל תלוי במקום ששם קשורה מחשבתו של האדם, שאם האדם מקושר להקב"ה וכל מחשבותיו ורעיונותיו הם מקושרים לעבודת הבורא ולשויתי ה' לנגדי תמיד, אז מיד בראותו תכלת הוא נזכר ע"י ראיית התכלת בכסא הכבוד והקב"ה, שהרי כל מחשבותיו הם לקשר אותו ליראת שמים</p>	<p>ססי"מים את הסדר בפזמון אחד מי יודע, ושמעתי ביאור בזה, ונקדים דברי אאמ"ו זללה"ה באחד ששאלו על מה שאמרו חז"ל תכלת דומה לים וכו', וכי בשביל שרואה בעיניו הצבע של תכלת יזכור את הכסא הכבוד והקב"ה? ואמר לו אאמ"ו זללה"ה שחז"ל (ע"ז כ) אסרו להסתכל בבגדי צבעונים, וזה דבר שכל אחד מבין שבראיית בגדי צבעונים יעבור ולהשי"ת, אבל אם ח"ו להיפך שהאדם הוא מגושם וכל כולו מסובב בגשמיות, אז בראותו דבר מגושם הרי מיד המחשבה שלו מזכירה לו את הדברים הקשורים אל הדבר שהוא רואה. ע"כ דברי אאמ"ו זללה"ה. ועד"ז ביאר הגאון הרב אברהם גורביץ שליט"א ענין האחד מי יודע, כי בליל הסדר צריך האדם לטהר רעיונותיו שיהיה כל כולו מקושר להשי"ת, ולזכך עצמו על ידי הסיפור יציאת מצרים לבוא</p>
<p>לידי הכרה ברורה של אנכי ה"א. ובסוף הסדר מנסים את האדם לראות אם הגיע לידי דרגא זו שכל רעיונותיו כולם מקושרים לבורא ית'. וכמו ילדים שיש להם משחק, שאחד אומר איזה דבר, והשני אומר מה שדבר זה מזכירו, וכן הלאה, כך בסוף ליל הסדר מנסים את האדם שאומרים לו אחד, ושואלים אותו מה מזכיר לו המושג אחד, והתשובה היא אחד אלקינו שבשמים ובארץ, כי ע"י</p>	<p>ולא ידע, כי ע"כ דברי אאמ"ו זללה"ה. ועד"ז ביאר הגאון הרב אברהם גורביץ שליט"א ענין האחד מי יודע, כי בליל הסדר צריך האדם לטהר רעיונותיו שיהיה כל כולו מקושר להשי"ת, ולזכך עצמו על ידי הסיפור יציאת מצרים לבוא</p>

¹ הובא בהגדה של פסח – כמוצא שלל רב עמ' שמת-שנ

4) Rabbi Joseph B. Soloveitchik - Halakhic Man (pg 38)-

If a Jew cognizes, for example, the Sabbath laws and the precepts concerning the sanctity of the day in all their particulars, if he comprehends, via a profound study and understanding that penetrates to the very depths, the basic principles of Torah law that take on form and color within the tractate Shabbat, then he will perceive the sunset of a Sabbath eve not only as a natural cosmic phenomenon but as an unsurpassably awe-inspiring, sacred, and exalted vision—an eternal sanctity that is reflected in the setting of the sun. I remember how once, on the Day of Atonement, I went outside into the synagogue courtyard with my father [R. Moses Soloveitchik], just before the *Ne'ilah* service. It had been a fresh, clear day, one of the fine, almost delicate days of summer's

end, filled with sunshine and light. Evening was fast approaching, and an exquisite autumn sun was sinking in the west, beyond the trees of the cemetery, into a sea of purple and gold. R. Moses, a halakhic man par excellence, turned to me and said: "This sunset differs from ordinary sunsets for with it forgiveness is bestowed upon us for our sins" (the end of the day atones).⁴² The Day of Atonement and the forgiveness of sins merged and blended here with the splendor and beauty of the world and with the hidden lawfulness of the order of creation and the whole was transformed into one living, holy, cosmic phenomenon.

5) שו"ת חיים שאל – חלק א, סימן כח (ר' חיים יוסף דוד אזולאי זצ"ל) [1724-1806]
 בדין נדוי. שאלת ממני: אחד שהיה מתלוצץ על פיוט חד גדיא שאומרים בערי אשכנז ליל התקדש חג ופער פיו וקם אחד מהחבורה ונדהו, אם נדויו נדוי או דלמא שלא היה חייב, ונדהו שלא כדין, והמנדה נלכד ושכמ"ה.

תשובה: כל כי האי מילתא פשוטה לפנייה כי אנוש זה זד יהיר לץ המתלוצץ על מה שנהגו רבבות אלפי ישראל בערי פולין ואשכנז ואביזריהו ואשר לפניו בישראל גדולי עולם קדישי עליונין ודור דור וחכמיו והן עוד היום לא אלמן ישראל כמה וכמה ראשי ישיבות וגאוני הזמן ד' עליהם יחיו וכלם אמרו ואומרים פיוט זה ונמצא רשע זה מתלוצץ ברבבות ישראל. וגדוליהם אבות ב"ד וגאוני ארץ אנושה מכתו וחייב נדוי... ומכל שכן איש זה שפער פיו שכל האומרים פיוט זה הם טפשים ועוסקים בהבלים פשיטא טובא דחייב נדוי. ולא עוד אלא יש לענשו קנס לעניינים לפי ערכו ולהודיעו גדול עונו וישוב אל ד' וירחמהו... ולמען תדע ידיד נפשי אגיד את הרשום כי יש כמה פירושים בפיוט זה מהם נדפסו ומהם בכ"י. ועוד שמעתי ממגידי אמת שגאון מופלא בדורו עשה למעלה מעשרה פירושים בפיוט זה בפרד"ס פירושים נחמדים ומתוקים. ואין ספק כי לא דבר רק הוא. וכבר נודע תוקף גדולת פיוטי אשכנז המיוסדים על החכמה האמיתית כאשר דיבר בקדשו רבינו האר"י זצ"ל. וכתבו משם רבינו מהר"א מגרמיזא בעל הרקח זצ"ל כי כל עניני פיוטיהם ודקדוקיהם קבלה איש מפי איש ורב מרב וכו'...

6) אש תמיד – עמ' תרסב (ר' ישראל מאיר דרוק שליט"א)

המהרי"ט באנדי זצ"ל, מבאר פזמון זה באופן נפלא על פי המדרש (בראשית רבה לח), שכאשר שבר אברהם אבינו את פסילי אביו תרת, לקחו לנמרוד כדי שילמדנו פרק בתורת עבודת כוכבים.
 אמר נמרוד לאברהם: נעבוד לאש. ענה אברהם: נעבוד למים המכבים את האש. אמר נמרוד: לו יהי כדברך אכן נעבוד למים. אמר אברהם: נעבוד לענגים הנושאים את המים. ענה נמרוד: יהי כן נעבוד לענגים. אמר אברהם: נעבוד לרוח המפזר את הענגים, וכך עד שהשליך נמרוד את אברהם לכבשן האש.

כמו כן האליל של מצרים היה כידוע "טלה", ועל יסוד זה יסד הפייטן את הפזמון "חד גדיא" המגלה את אפסותם ואזלת ידם של אלילי מצרים בזה אחר זה, עד שמגיעים להכרה שהבורא יתברך שמו הוא עילת כל העילות כח כל הכוחות וידעו מצרים כי אני ה'.

7) ר' יקותיאל יהודה הלברשטאם, האדמו"ר מצאנז-קלויזנבורג זצ"ל – מפי השמועה²

חז"ל הקדושים ראו ברוח קדשם, שיבוא דור שלא יהיה בו מי שימליך טוב על כלל ישראל, אין עוזר ואין סומך ומפגיע אין בעדנו. כל הצדיקים הסתלקו ונשאר הדור יתום. באותה עת תיפול אימה וחשיכה, והעם ישאלו: מי יורה דרך, מי יבטל גזירות, מי יעתיר ויתפלל?

ואז, נצטרך לזכור ולהזכיר שגם במצרים עמד עם ישראל במצב שכזה, כי

אבותינו היו שקועים במ"ט שערי טומאה וחשך העולם בעדם, עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים והוציאם, לא על ידי מלאך, לא על ידי שרף ולא על ידי שליח, ואפילו משה רבינו לא היה עימם בעת שזעקו ועלתה שוועתם. וכימי צאתנו מארץ מצרים יראנו הקב"ה נפלאות — שהרי אף אם אין צדיקים ואין זכויות, הרי הקב"ה עמנו בכל עת, עמנו הוא בצרתינו, נזעק ויושיענו!

ועל כן, בסוף עריכת הסדר אומרים את פיוט "חד גדיא", להורות שאף שכבר עברנו את השונרא והכלבא, החוטרא והאש והמים, ולקיננו בכפליים, ועוד נותר יהודי אחד, ירא שמים, שוחט מדקדק במצוות — והנה אף אותו נטל מלאך המוות, ודוקא אז, כאשר נראה שאין עוד תקוה לעזרה ואין על מי להישען — יבוא הקב"ה וישחוט למלאך המוות, יחשוף זרוע קדשו ויקרב קץ הישועה!

8) אמונת עתיד – מועדים, עמוד יז-יח (רב משה וואלפסאן שליט"א)

חד גדיא וכו', שונרא ואכלה לגדיא וכו'. ומקשים העולם (וראיתי שגם החת"ס נזדקק לתרץ קושיא זו) הלא השונרא אכלה הגדיא בחמס, וא"כ צדק הכלבא שתבע עלבוננו, וא"כ החוטרא רשע והנורא צדיק והמיא רשע והתורא צדיק וכו'. ולפ"ז בצדק שחט המלאך המות את השוחט הרשע ושופט כל הארץ חלילה לא יעשה משפט?

9) בן איש חי – אורח חיים, ד"ה ברוך שומר³ (ר' יוסף חיים מבגדאד זצ"ל) [1835-1909]

...אלא י"ל, כי אכן החתול לא נהג כהוגן כאשר אכל את הגדי, אולם אין זה מעניינו של הכלב להתעבר על ריב לא לו. ועל כן צדק המקל שהיכהו, וכן ע"ז הסדר נמצא שהקב"ה העניש למלאך המות כדין. כ"ה ביציאת מצרים, להכחיש טענת המצריים מדוע נענשו מאת ה' הרי קיימו מה שגזר על ישראל "וְעַבְדוּם וְעָנּוּ אֹתָם" (בראשית טו, יג). אלא שהקב"ה אמר "כִּי גַר יְהִיָּה זָרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם" ולא קבע מי יהיה העם שישעבד את ישראל, והמצרים בחרו למלא תפקיד זה, ועל כן משיבים להם מעין התשובה שב"חד גדיא".

² הובא בהגדה של פסח – כמוצא שלל רב עמ' שנב-שנב

³ הובא בהגדה של פסח – כמוצא שלל רב עמ' שנב

10) אמונת עתיך – מועדים, עמוד יז-יח (רב משה וואלפסאן שליט"א)
 ...והנה כל ליל פסח, ענינו לקבוע אמונה בלב הבנים ע"י סיפור הנפלאות, ואכילת מצה ומרור, וכוסות, ואמירת ההלל, כל אלה חוברו יחדו בליל התקדש חק לקבוע האמונה בלב הבנים יתד בל ימוט לעולם. ואחרי ככלות הכל, אומרים לו המעשה של חד גדיא ונתעורר בבן קושיא לאלקינו ששחט את המלאך על לא חמס. **ובזה מסיימים ההגדה ואין מתרצים לבן כלום על שאלתו.** כלומר, אחר סדר קדוש כזה, ששאלת, והשיבו לו. ואכלת והללת. אחר סדר כזה כבר מוכשר אתה לא להתפעל מקושיות שעדיין לא עמדת על פתרונם. **תספיק לך האמונה. המתן והמתן, עד שיבוא הזמן של "ואתא הקב"ה" ואז יתרצו כל קושיות ואיבעיות...**

11) תורת משה – ויקרא, עמ' מ [הגדה של פסח] (ר' משה סופר זצ"ל, 1762-1839)
 חד גדיא. לפי דמיון השונרא חשבה שאכלה לגדיא, וליתא, כי בכל מקום נשאר חד גדיא ורואה בנשיכת השונרא ולקיית הכלב, וכן בכולם, ולבסוף לא נשאר כי אם הקב"ה עם חד גדיא שלו, היינו ישראל שנאכלים בכל פה, ויעשה קָלָה בכל הגוים "וְאֵתְךָ לֹא-אֶעֱשֶׂה קָלָה" (ירמ"י מו, כח).